

Key words: business entities, rights of the participants, a member of the company, shareholder, non-proprietary corporate rights.

УДК: 340.12:[342.7-053.13:347.634]

Ю. Коренга

Визначення правового статусу ембріона

Статтю присвячено питанням визначення правового статусу ембріона людини, а саме питання надання йому статусу об'єкта або ж суб'єкта цивільних правовідносин. Здійснюється огляд національних та міжнародних правових актів, що регулюють дані питання та надаються пропозиції щодо їх вдосконалення. Ембріон є об'єктом, що створений в результаті людської діяльності у лабораторних умовах. Отже, лише визнання за ембріонами статусу речі сприятиме врегулюванню їх правового статусу за використанням ЦК України. Власниками ембріону необхідно визначити генетичних батьків, навіть у випадку перенесення такого ембріону в організм сурогатної матері.

Ключові слова: право на життя, правоздатність, ембріон людини, правовий статус ембріона, репродуктивні права людини.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що у питанні правового статусу ембріона людини відсутнє належне правове регулювання. Нині не існує єдиної точки зору щодо юридичного статусу ембріона ні серед вчених-юристів, ні у нормативних актах міжнародного та національного законодавства. Серед вітчизняних і зарубіжних науковців, які працювали над різними аспектами правового статусу ембріона людини, необхідно назвати Н. Беседкіну, А. В. Майфата, М. М. Малєїну, О. О. Пунду, З. В. Ромовську, Р. О. Стефанчука, К. М. Світньова та інших.

Мета і завдання статті. Метою даного дослідження є аналіз окремих цивільно-правових питань визначення правового статусу ембріона людини, а саме надання йому статусу суб'єкта цивільних прав, наділеним відповідною правосуб'єктністю, чи об'єктом – закріпивши таким чином за ембріоном людини статус речі, або ж визначивши його частиною материнського організму, надавши таким чином матері право розпоряджатись ембріоном на власний розсуд.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для вирішення даного питання необхідно визначити саме поняття ембріона відповідно до вітчизняного законодавства. ЗУ «Про заборону репродуктивного клонування людини», визначає, що ембріон це зародок людини на стадії розвитку до восьми тижнів [1]. Проте даний нормативно-правовий акт не містить чіткої позиції щодо місця ембріона у правовідносинах. Варто відзначити, що існують два основних підходи до визначення правового статусу ембріона. Відповідно до першого підходу вчені наділяють його статусом суб'єкта права, повноправного учасника правовідносин, нарівні з людиною. Зокрема, Л. Ю. Голишева відзначає, що законодавство певних країн містить положення щодо виникнення правосуб'єктності в людського ембріона [2, с. 105–107]. Відповідно до другого підходу ембріон визначається об'єктом права. На сьогодні існують дві відмінні думки вчених-юристів, одні з яких вважають, що ембріон можна віднести до категорії речей, щодо яких може виникати право власності, інші ж відзначають, що ембріон є частиною материнського організму, рівнозначний до органів та клітин останнього. Дану думку підтримує і Роман Андрійович Майданик, який вказує, що ембріон можна розглядати як своєрідний об'єкт договору [3, с. 20].

Також прихильники абсолютистської позиції, які наділяють ембріон статусом суб'єкта право вважають, що людський зародок має властивість відчувати, а тому, наділений найвищим правом – правом на життя та його охорону, тому відповідно, повинен бути захищений від будь-яких посягань на своє життя. Дана позиція виступає в розріз з правом матері на процедуру штучного переривання вагітності, якщо вагітність не перевищує 12 тижнів (ч. 6 ст. 281 ЦК України), а у випадках визначених законодавством при вагітності терміном від 12 до 22 тижнів. Закріплення за ембріоном статусу суб'єкта правовідносин спричинить необхідність заборони процедури штучного переривання вагітності на загальнодержавному рівні. Така заборона може мати як позитивні сторони а саме,

покращення демографічної ситуації в державі, збереження репродуктивного здоров'я жінок. Але не варто забувати і про негативні сторони введення такої заборони. Перш за все звернувшись до історичних фактів варто пригадати сумнозвісну постанову ВЦВК та РНК СРСР «Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги вагітним, державної допомоги багатодітним сім'ям, про розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел і садів, посилення покарання за невиконання аліментів, а також деяких змін у законодавстві щодо розлучень» від 27 червня 1936 р. що забороняла проведення абортів. Наслідками такої заборони були непоправні наслідки завдані здоров'ю і навіть життю численній кількості жінок, що здійснювали таку процедуру поза межами медичних закладів.

Знову ж порівнюючи ембріон до суб'єкта правовідносин варто дослідити позицію нормативно-правових актів щодо початку життя, а відповідно, і настання правосуб'єктності. Ще в джерелах римського права були норми, які порівнювали зачатку дитину до новонародженої дитини, за наявності двох умов. По-перше, зачата дитина повинна народитися живою. По-друге, визнання правосуб'єктності дитини повинно відповідати її інтересам [4, с. 235].

Ця теорія знаходить відгук у законодавстві багатьох зарубіжних країн. Так, наприклад, відповідно до Цивільного кодексу Угорщини 1977 року, людина, якщо вона народиться живою, вважається правоздатною з моменту зачаття. У Цивільному кодексі Словенії 1964 року зазначено, що правоздатність фізичної особи виникає з моменту народження, при цьому живонародженою вважається така дитина, що народилась і прожила 24 години з моменту відділення її від материнського організму. Цивільний кодекс Російської Федерації передбачає право спадкодавця залишити спадок ще ненародженій, але вже зачатій дитині. Стаття 1116 Цивільного кодексу РФ зачатих, але не народжених дітей відносить до категорії «особи», а в статтях 1163 та 1166 ЦК вони називаються їх спадкоємцями, а не плодом чи частиною материнського організму [5].

Проте вказані нормативно-правові акти зарубіжних країн не можна повною мірою назвати такими, що визнають правосуб'єктність ембріона. Адже ці норми спрямовані на майбутнє, в якому передбачається, що після свого народження дитині будуть належати чітко визначені права й обов'язки. Умовою виникнення правоздатності у будь-якому випадку є народження такої дитини живою. Вищезазначені документи лише гарантують охорону майбутніх прав людини, тих прав, які виникнуть у нього в майбутньому. Так, визнаючи ембріон спадкоємцем, законодавець має на увазі виникнення цих прав у випадку народження його живим.

У випадку визначення ембріона як суб'єкта права та визнання за ним права на життя необхідно визначити з якого моменту українське законодавство визначає початок життя. У науковій літературі існують різноманітні погляди та концепції на момент початку життя. За однією з концепцій, початком життя є формування нервової системи. Н. Беседкіна зазначає, що: «початком життя слід вважати не момент народження людини, а досягнення внутрішньоутробним плодом певного етапу розвитку, при цьому досягнувши певного рівня розвитку плід повинен бути визнаний людською істотою» [6]. Ембріональна концепція виходить із того, що право людини на життя виникає до моменту народження. Так, З. В. Ромовська, розглядаючи це питання, стверджує, що право людини на життя повинно виникати безпосередньо із моменту зачаття [7, с. 71]. Інші науковці підтримують концепцію, за якою життя починається з моменту народження. Відповідно до ст. 3 Основного Закону життя людини визнається в Україні найвищою соціальною цінністю. Згідно зі ст. 201 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) життя є особистим немайновим благом, яке охороняється цивільним законодавством. Відповідно до ч. 1 ст. 269 ЦК України особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом. У ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» зазначається, що кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я [8].

Згідно зі ст. 25 ЦК України цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження, а припиняється у момент смерті. Хоча на законодавчому рівні й визначено момент початку і кінця цивільної правоздатності, все ж виникає колізія. Це пов'язано з положенням ч. 2 ст. 25 ЦК України, де зазначено, що: «У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини». Виникає дискусія: чи йдеться тут про правоздатність ембріона, який порівнюється до ще ненародженої дитини. Проте варто розрізняти правоздатність, як здатність бути носієм прав та охорону інтересів – яка передбачає охорону прав дитини зачатої за життя батька (охорону спадкових прав, або ж охорону права на відшкодування шкоди завданих батькові дитини (ст. 1200 ЦК України)).

Підтримуючи другу когорту учених вважаємо, що ембріон є матеріальним благом, об'єктом, який дає початок виникненню певних правовідносин, зокрема відносин між матір'ю та закладом охорони здоров'я, що здійснює «ведення» вагітності. Вагітність жінки дає початок і правовідносинам

заборонного характеру, зокрема призводить до заборони розірвання шлюбу протягом вагітності дружини та досягнення дитиною одного року після народження (ч. 2, ст. 11 СК України).

Якщо ж визнати ембріон об'єктом, то тоді необхідно визначити і його оборотоздатність. А. В. Майфат вважає, що об'єктом правовідносин може стати ембріон людини. Згідно зі ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. У наведеному переліку серед об'єктів ембріона немає. Однак у юридичній літературі зустрічається думка, що ембріон є об'єктом, і через свою особливість належить до речей, що обмежені у цивільному обігу.

Що ж до критерію відчужуваності ембріона то він також може переходити від однієї особи до іншої, проте такий перехід може здійснюватись лише у лабораторних умовах, при пересадці ембріона жінці, або ж сурогатній матері. Очевидно, що ембріони варто віднести до об'єктів, обмежених в обігу. Якщо ембріону не буде належати статус речі, на нього не може поширюватися відповідальність за нанесення шкоди майну. Тому лише надання ембріону статусу речі зможе захистити права та законні інтереси власників / власника ембріону. Враховуючи особливості ембріона, ми вважаємо, що його варто вважати об'єктом, який може належати лише окремим, чітко визначеним, учасникам цивільного обігу. Право на ембріон, на думку С. С. Шевчука, варто визнавати не за донорами генетичного матеріалу, а за жінкою, в організм якої був перенесений ембріон, за цією жінкою повинні бути закріплені права щодо його захисту [9, с. 60–63].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незважаючи на те, що законодавчо ці положення не закріплені, на практиці введення ембріонів у цивільний оборот – це об'єктивна реальність, тому ігнорувати цей факт неможливо.

Ембріон є об'єктом, що створений в результаті людської діяльності у лабораторних умовах. Отже, лише визнання за ембріонами статусу речі сприятиме врегулюванню їх правового статусу за використанням ЦК України.

На нашу ж думку власниками ембріону необхідно визначати генетичних батьків, навіть у випадку перенесення такого ембріону в організм сурогатної матері. Якщо визначити сурогатну матір власником ембріону то право визначати долю ембріону буде належати сурогатній матері а не майбутнім батькам.

Джерела та література

1. Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14.12.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2231-15>.
2. Голишева Л. Ю. О правовом аспекте происхождения ребенка вследствие искусственных методов репродукции / Л. Ю. Голишева // Совершенствование методов управления социально-экономическими процессами и их правовое регулирование: тезисы докладов научно-практической конференции. – Ставрополь, 2000. – С. 105–107.
3. Майданик Р. А. Репродуктивні права. Сурогатне материнство / Р. А. Майданик. К.: Алерта, 2013. – 48 с.
4. Підпригора О. А. Римське приватне право: підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: Вид. 3-є, перероб. та доповн. / О. А. Підпригора – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
5. Гражданский кодекс Российской Федерации (ГК РФ). Принят ГД ФС РФ 21.10.1994 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://base.garant.ru/10164072/>.
6. Беседкина Н. И. Зарождение жизни. Юридическая точка отсчёта // Право и жизнь. – 2004. – № 72 (8). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law-n-life.ru/arch/n72.aspx>.
7. Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс : підручник / З. Ромовська. – К. : Атіка, 2005. – 560 с.
8. Закон України «Про охорону дитинства» № 2402–III від 26 квітня 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
9. Шевчук С. С. Деякі проблеми правового регулювання використання штучних методів репродукції / С. С. Шевчук // Юрист. – 2002. – № 9. – С. 60–63.

Коренга Ю. В. Определение правового статуса эмбриона. Статья посвящена вопросам определения правового статуса эмбриона человека, а именно вопросу предоставления ему статуса объекта или субъекта гражданских правоотношений. Осуществляется обзор национальных и международных правовых актов, регулирующих данные вопросы. В статье рассматривается вопрос определения момента начала жизни человека, как момента начала его правовой защиты со стороны государства. При исследовании правового статуса эмбриона человека рассмотрено особое правоотношения, возникающие при применении программ вспомогательных репродуктивных технологий. По мнению автора, владельцами эмбриона необходимо определять генетических родителей, даже при переносе такого эмбриона в организм суррогатной матери. Также эмбрион является объектом, созданным в результате человеческой деятельности в лабораторных условиях. Только признание за эмбрионами статуса вещи будет способствовать урегулированию их правового статуса с использованием Гражданского кодекса Украины. Также автором разработаны предложения по совершенствованию правового регулирования искусственного прерывания беременности, экстракорпорального оплодотворения.

Ключевые слова: право на жизнь, правоспособность, эмбрион человека, правовой статус эмбриона, репродуктивные права человека.

Korenga Yu. Determining the Legal Status of the Embryo. The article is devoted to the definition of the status of human embryo, namely the question of granting him the status of an object or a subject of civil legal relations. The author submits a review of national and international legal acts regulating these issues. The article regards the question of determining the beginning of human life as the beginning of his legal protection by the state. In the study the importance is placed on the legal status of the human embryo in the context of specific legal relationships arising from the application of the assisted reproductive technologies programs. According to the author, the owners of the embryo must be genetic parents, even in the case of transferring the embryo into the body of a surrogate mother. The embryo is also treated as an object even being created in the laboratory surroundings. The author concludes that only the recognition of the embryos in the status of an object will promote the settlement of their legal status in accordance with the Civil Code of Ukraine. The author suggests the methods of improving the legal regulation of abortion and extracorporeal fertilization.

Key words: right to life, legal competence, human embryo, the legal status of the embryo, reproductive human rights.